

การดำรงตนในสังคมด้วยคุณธรรม จริยธรรม

Human Existence in Society with Morality and Ethics

ฤทธิพล ไชยบุรี¹

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้เป็นบทความวิชาการที่มุ่งประเด็นการนำเสนอเนื้อหาสำคัญของการที่มนุษย์จะมีชีวิตโดยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม มีความเกี่ยวข้องกันและกัน มีความสัมพันธ์กันในหมู่มวลสมาชิกมาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมด้วยการมีคุณธรรม จริยธรรมต่อกัน ด้วยเหตุที่ว่ามนุษย์มีระยะเวลายาวนานในการเป็นเด็กและไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ในระยะเริ่มต้นของชีวิต ทำให้มนุษย์จำเป็นต้องใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน สร้างแบบแผนความสัมพันธ์กันเป็นครอบครัว เป็นเพื่อนบ้าน และมีความสัมพันธ์กับคนในสังคมอื่นๆ ต้องคิดค้นวิธีการในการควบคุมธรรมชาติ เพื่อมาใช้ตอบสนองความต้องการ ทำให้ชีวิตดำเนินไปอย่างมีความสุข สร้างอาชีพเพื่อการดำรงชีวิต จึงมีการแบ่งงานและความร่วมมือจากบุคคลอื่น ให้งานบรรลุผลสำเร็จผ่านการเรียนรู้จากทฤษฎีพัฒนาจริยธรรมทางตะวันตก

คำสำคัญ : การดำรงตน, สังคม , คุณธรรม , จริยธรรม

Abstract

This article aims to present the key issues of human existence in terms of their motivation to live in groups and the relationships among them as members of the society which are tightly knitted with morality and ethics. Due to the fact that human beings spend a long time in the stage of childhood, it is so difficult for them to be self-reliant in their early lives. To break down such restrictions, human beings have come to live together and then the relationship patterns in terms of family members and neighbors have been formed. In order to maintain the social relationships among people from different families and cultures, it is necessary to find ways to control nature and use it for their benefits, resulting in a happy life in the long term. For a better living, human beings need to do jobs so the splitting of tasks among different people and groups called division of labor is required. The western theories of ethical development will be studied as a basis for analyzing the idea of human existence.

Keywords: existence, society, morality, ethics

¹ ดร.อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ E-mail : ritthipon@yahoo.co.th

1. บทนำ

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม(Social animal) ตามที่ อริสโตเติล (Aristotle) นักปราชญ์ชาวกรีกได้กล่าวไว้ ซึ่งมนุษย์จะมีชีวิตโดยอยู่ร่วมกันกลุ่มมีความเกี่ยวข้องกัน และกัน มีความสัมพันธ์กันในหมู่มวลสมาชิกมาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ด้วยเหตุที่มนุษย์มีระยะเวลายาวนานในการเป็นเด็กและไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ในระยะเริ่มต้นของชีวิต ทำให้มนุษย์จำเป็นต้องใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน สร้างแบบแผนความสัมพันธ์กันเป็นครอบครัว เป็นเพื่อนบ้าน และมีความสัมพันธ์กับคนในสังคมอื่นๆ ต้องคิดค้นวิธีการในการควบคุมธรรมชาติ เพื่อมาใช้ตอบสนองความต้องการ ทำให้ชีวิตดำเนินไปอย่างมีความสุข สร้างอาชีพเพื่อการดำรงชีวิตจึงมีการแบ่งงานและความร่วมมือจากบุคคลอื่น ให้งานบรรลุผลสำเร็จ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องอยู่ร่วมกันกับหลายๆคน ผ่านการสร้างวัฒนธรรมและส่งผ่านวัฒนธรรมไปสู่คนรุ่นหลังให้ได้รับรู้ เพื่อนำไปใช้ในชีวิตรประจำวัน ทำให้มนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์ทั้งหลาย ถึงแม้ว่าจะอยู่รวมกลุ่มคล้ายคลึงกับการเป็นสังคมก็ตาม ทั้งนี้เพราะมนุษย์จำเป็นต้องตอบสนองความต้องการพื้นฐานทางชีวภาพและความต้องการทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ มนุษย์ยังมีความคิดสร้างสรรค์ สามารถประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้และแบบแผนของสังคมขึ้นอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่มนุษย์เกิดขึ้นบนโลกเป็นครั้งแรกจนกระทั่งปัจจุบันได้สร้างประติสัทธิกรรมและวัฒนธรรมไว้มากมาย จึงทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์แตกต่างไปจากสัตว์อื่นๆ

1. แนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม

คุณธรรม เป็นสภาพคุณงามความดีหรือหน้าที่อันพึงมีอยู่ในตัว อันเป็นจิตวิญญาณของปัจเจกบุคคลอยู่ที่การกล่อมเกลาเรียนรู้โดยสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา และพรรคการเมืองและองค์กรของรัฐ สังคม และอุดมการณ์ (พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตสถาน, 2530 : 190) จนเกิดเป็นคุณลักษณะหรือสภาวะภายในจิตใจของมนุษย์ที่เป็นไปในทางที่ถูกต้อง ดีงาม ซึ่งเป็นภาวธรรมนามธรรมอยู่ในจิตใจ

(ทศนา แหม่มณี ,2546: 4) ความดีงามที่ถูกปลูกฝังขึ้นในจิตใจ จนเกิดจิตสำนึกที่ดี รู้สึกรับผิดชอบ ชั่ว ดี เกรงกลัวต่อการทำความชั่ว โดยประการต่างๆ เมื่อจิตเกิดคุณธรรมขึ้นแล้ว จะทำให้เป็นผู้มีจิตใจดี และคิดแต่สิ่งที่ดี จึงได้ชื่อว่า “เป็นผู้มีคุณธรรม” และสามารถแสดงพฤติกรรมเป็นความดี ความงาม ความซื่อสัตย์ ความพอดี ความอดทน ขยันหมั่นเพียร (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2527 : 387) มีความกตัญญู ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ สามัคคี มีวินัย มีน้ำใจ และ เป็นสุภาพชน เป็นต้น ซึ่งเป็นหลักของความดี ความงาม ความถูกต้อง ซึ่งจะแสดงออกมาโดยการกระทำ ทางกาย วาจาและจิตใจของแต่ละบุคคล ซึ่งเป็นหลักประจำใจในการประพฤติปฏิบัติจนเกิดเป็นนิสัย เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อตนเองผู้อื่นและสังคม

ในการทำงานเดียวกันจริยธรรม แยกออกเป็น จริยเป็นความประพฤติหรือกิริยาที่ควรประพฤติ และ ธรรม มีความหมายหลายประการ เช่น คุณความดี, หลักคำสอนของศาสนา, หลักปฏิบัติ โดยเมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันเป็น "จริยธรรม" จึงมีความหมายตามตัวอักษรว่าเป็นหลักแห่งความประพฤติ หรือแนวทางของการประพฤติ เป็นสิ่งที่ควรประพฤติ มีที่มาจากบทบัญญัติหรือคำสั่งสอนของศาสนา หรือใครก็ได้ที่เป็นผู้มีจริยธรรม และได้รับความเคารพนับถือมาแล้ว อันเป็นการประพฤติปฏิบัติตามความดีงามแห่งคุณธรรมนั้น การประพฤติปฏิบัติ การกระทำดี ตามคุณธรรมที่มีอยู่ในจิตใจ ปรากฏเป็นความดีงาม ทั้งทางกาย ทางวาจา และ ทางใจ เมื่อความดีงาม มีความกตัญญู ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ สามัคคี มีวินัย มีน้ำใจ และ เป็นสุภาพชน เป็นต้น ถูกแสดงออกทางจรรยา มารยาท การประพฤติปฏิบัติ และการกระทำที่ดี ตามคุณธรรมที่มีในจิตใจนั้น จึงได้ชื่อว่า “เป็นผู้มีจริยธรรม”

รวมทั้งศีลธรรม ข้อปฏิบัติเพื่อป้องกันไม่ให้ละเมิด ต่อสิ่งที่ทำลายความดีงามแห่งคุณธรรม จริยธรรม ให้เสื่อมลง ทั้งกฎหมาย ระเบียบ วินัย และจารีตประเพณี ที่ดีงามของสังคม เมื่อเกิดศีลธรรมขึ้นแล้ว ก็จะนำความสงบร่มเย็นใจ มาสู่ตนเอง ครอบครัว และสังคม จึงได้ชื่อว่า “เป็นผู้มีศีลธรรม” เป็นการไม่ละเมิด

ต่อสิ่งที่จะเป็นเหตุทำลายความดีงามแห่งคุณธรรม การออกแบบคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม เพื่อแทนค่าความหมายของศาสตร์แห่งการเป็นพลเมืองที่พึงประสงค์ให้เห็นเป็นรูปธรรม สามารถสัมผัสได้ อันจะเป็นการกระตุ้นเตือนใจ ให้เกิดสติ มีจิตสำนึกในการตั้งตนอยู่ในความดีงามตลอดไป อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขนั้น สมาชิกในสังคมจะต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในด้านต่างๆ เช่นการพึ่งพาอาศัยให้ความช่วยเหลือกัน มีความสามัคคีและร่วมมือกันพัฒนาสังคม ให้เจริญก้าวหน้า สังคมก็จะน่าอยู่สมาชิกในสังคมก็มีความสุข ธรรมชาติของมนุษย์นั้นมีทั้งดีและชั่วปะปนกัน ซึ่งระดับจริยธรรมของมนุษย์แต่ละคนจึงมีติดตัวมาแต่เกิดหรือมาพัฒนาได้ในภายหลัง (วศิน อินทสระ, 2541 : 81) อันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อม การอบรมเลี้ยงดู และการกล่อมเกลางานสังคม ซึ่งมีมนุษย์ทุกคนต่างมุ่งหวังสภาวะแห่งความสมบูรณ์ที่สุด ที่อยู่ในความสามารถและสติปัญญาของมนุษย์ที่จะสามารถดำเนินไปได้ด้วยตนเอง ในขณะที่เขาจะต้องรับผิดชอบต่อการเสริมสร้างชีวิตตนเองให้พัฒนาสูงขึ้นสู่ระดับที่ดีกว่า แต่หากมนุษย์ขาดคุณธรรมในตัวเอง ขาดจิตสำนึกในความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ จึงทำให้ไม่สามารถพัฒนาตนเองขึ้นสู่ความสมบูรณ์ของชีวิตได้ ในขณะที่ถ้ามนุษย์สร้างจิตสำนึกให้มั่นคง แน่วแน่ ก็จะเป็นเครื่องมือนำทางก้าวไปสู่ความสมบูรณ์ของมนุษย์ได้ในที่สุด

2. การพัฒนาทางจริยธรรมและการเรียนรู้ทางจริยธรรมของมนุษย์

การพัฒนาทางจริยธรรมและการเรียนรู้ทางจริยธรรมของมนุษย์มีการกล่าวถึงทั้งในทฤษฎีทางจิตวิทยาต่าง ๆ มีพื้นฐานแนวคิดและข้อตกลงเบื้องต้นแตกต่างกันในการนำมาใช้ จึงไม่มีทฤษฎีใดที่มีความสมบูรณ์ในตัว การใช้ทฤษฎีต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ จึงต้องพิจารณาทั้งจุดเด่นและข้อด้อยของทฤษฎีนั้นๆ และนำมาบูรณาการกับทฤษฎีอื่นๆ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด และลดข้อบกพร่องที่จะเกิดขึ้น โดยลักษณะของผู้มีจริยธรรม ผู้มีจริยธรรมจะเป็นผู้ที่มี

คุณลักษณะดังนี้ (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ , 2541 : 38)

1. เป็นผู้ที่มีความเพียรความพยายามประกอบความดี ละอายต่อการปฏิบัติชั่ว
2. เป็นผู้มีความซื่อสัตย์สุจริต ยุติธรรม และมีเมตตากรุณา
3. เป็นผู้มีความมีสติปัญญา รู้สึกตัวอยู่เสมอ ไม่ประมาท
4. เป็นผู้ใฝ่หาความรู้ ความสามารถในการประกอบอาชีพ เพื่อความมั่นคง
5. เป็นผู้ที่มีรัฐสามารถอาศัยเป็นแกนหรือฐานให้กับสังคม สำหรับการพัฒนาใด ๆ ได้

ดังนั้นแนวทางการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมที่กำหนดโดยรัฐบาล จากคุณสมบัติของผู้มีจริยธรรมเพื่อการแสดงถึงความเป็นคนมีคุณภาพ มีภาวะความเป็นผู้นำ อันเป็นที่ต้องการขององค์การและสังคมทุกระดับ รัฐบาลไทยได้เห็นความสำคัญของการพัฒนาคุณภาพของประชาชนในด้านจริยธรรมและคุณธรรมในสังคม จึงได้บรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 8 โดยเน้นการพัฒนาจิตใจในลักษณะที่สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน ซึ่งผลที่ปรากฏในปัจจุบันก็คือ มีการเผยแพร่ธรรมะทางสื่อต่าง ๆ มากมาย วัดวาอารามก็ได้เข้ามามีส่วนร่วมส่วนช่วยในการอบรมสั่งสอน สร้างกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับสถานศึกษา โดยเปรียบเสมือนว่าจริยธรรมเป็นจริยสมบัติ หน่วยงานต่าง ๆ ก็ให้การสนับสนุนเป็นอย่างดีเยาวชนและคนไทยวัยที่เป็นกำลังชาติของได้ให้ความสนใจเป็นจำนวนมาก จากที่เห็นได้จากสื่อและข่าวต่าง ๆ เนื่องจากจริยธรรมเป็นเครื่องมือที่มีคุณสมบัติในการวัดคุณภาพของคน ซึ่งมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของประชากรทั้งประเทศ รัฐบาลจึงได้กำหนดแนวทางการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมไว้ดังนี้

1. การพัฒนาจิตใจประชากรกลุ่มเป้าหมาย โดยให้ผู้นำแต่ละกลุ่มเป็นผู้บริหารเปลี่ยนแปลง

2. การให้สถาบันของสังคมและครอบครัวทำหน้าที่อันถูกต้อง ขอบธรรมของตนเอง แก่ไขข้อบกพร่องโดยรีบด่วน

3. การบรรจุการพัฒนาจิตใจในหลักสูตร การฝึกอบรมทุกหลักสูตร และให้ดำเนินการพัฒนาต่อเนื่องต่อไป

4. การให้มีโครงการการพัฒนาวิธีปลูกฝัง การอบรม สัณสนศีลธรรม จริยธรรม ตามความเหมาะสมของกลุ่มเป้าหมายให้เป็นที่น่าสนใจ

5. การสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมของสังคมอันได้แก่ศิลปะ วัฒนธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่ถูกต้องดีงามตามหลักศีลธรรมและจริยธรรม

นอกจากการพัฒนาของรัฐบาลดังกล่าว องค์การควรได้ส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรขององค์การในวิธีเดียวกันในองค์การอีกแห่งหนึ่ง เพื่อให้บุคลากรขององค์การเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่พึงประสงค์ขององค์การและประเทศชาติโดยแท้จริง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยวิธีดังกล่าวอาจเป็นส่วนหนึ่งสำหรับการพัฒนาองค์การ ที่สำคัญก็คือองค์การควรให้มีการสร้างบรรยากาศหรือสภาวะแวดล้อมในการทำงานให้ดีขึ้น ในด้านสถาบันการศึกษาควรได้มีการบรรจุหลักคุณธรรมไว้ในหลักสูตร เพื่อเป็นการพัฒนาและให้การศึกษาแก่คนทั้งชาติ เพื่อการพัฒนาจิตใจของคนในชาติให้มีคุณภาพ รวมทั้งเพื่อที่จะส่งเสริมและพัฒนาสังคมไทยให้ก้าวไกลและมั่นคงโดยมีรายละเอียดของค่านิยมของคนไทย 12 ประการดังนี้

1 ความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

ประชาชนที่เกิดมาบนผืนแผ่นดินไทยที่อุดมสมบูรณ์และมั่งคั่ง มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขที่อุทิศให้แก่ประชาชนอันเป็นที่รัก มีพระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งทางใจ และก็มีธงชาติที่เป็นสัญลักษณ์ของปวงชนชาวไทย

2 ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม

การที่เราเปลี่ยนแปลงอุปนิสัยของเราให้เข้ากับคนอื่นหรือทัศนคติไปในทางที่ดีนั้นจะทำให้เราได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ เข้าใจสิ่งต่างๆ ในแต่ละมุมมอง ซึ่งจะทำให้ข้อขัดแย้งและปัญหายุติลง

3 กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์

บุญคุณของพ่อแม่มีอันใหญ่หลวงมาก ท่านทั้งสองให้กำเนิดเรามาในโลกอันกว้างใหญ่ เลี้ยงดูเราอย่างดีด้วยความรักและห่วงใย รวมทั้งผู้ปกครอง และคุณครูบาอาจารย์ที่ให้การศึกษาดังแต่เล็กจนโต ซึ่งจะทำให้เราเติบโตใหญ่เป็นคนที่ดีในสังคม ดังนั้น เราควรตอบแทนบุญคุณของทุกท่านโดยประพฤติตัวให้ดี เช่น การเคารพหรือปฏิบัติตามกฎระเบียบที่มีอยู่ มีความรับผิดชอบในหน้าที่ต่างๆ และไม่ละเมิดสิทธิส่วนบุคคล

4 ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษาเล่าเรียนทั้งทางตรง และทางอ้อม

การที่เราดำรงชีวิตประจำวันนั้น แน่นอนว่าเราต้องใช้ความรู้อยู่ตลอดเวลา ณ ตอนนี้อะไรก็เปลี่ยนไปอย่างมาก เพราะฉะนั้นเราควรมองหาความรู้เพื่อให้ทันกลับโลกภายนอกที่หมุนอยู่ตลอดเวลา เราควรมีความเพียรพยายาม มุ่งมั่นในการศึกษาทั้งในและนอกโรงเรียน เช่น การใช้ตำราเรียน อินเทอร์เน็ตหรือสื่ออื่นๆ ที่สามารถค้นคว้าข้อมูลได้

5 รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทยอันงดงาม

ประชาชนชาวไทยควรที่จะภาคภูมิใจกับประเพณี ศิลปะอันงดงาม และวัฒนธรรมอันดั้งเดิม เช่น วันปีใหม่ของประเทศไทย สงกรานต์ ในขณะที่ค่านิยมของตะวันตกนั้นเข้ามาและมีบทบาทมากกับการพุดจาภิรยาและการแต่งกาย ซึ่งทำให้ประเพณีอันงดงามนั้นถดถอยลง ด้วยเหตุนี้เราควรที่จะเป็นต้นแบบในการอนุรักษ์และสืบทอดให้ถึงรุ่นต่อไปเรียนรู้

6 มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ หวังดีต่อผู้อื่นเสมอแผ่และแบ่งปัน

การที่เราให้โดยไม่หวังผลตอบแทนนั้นเป็นสิ่งที่ดีที่ประเสริฐ การทำสิ่งต่างๆ ด้วยความหวังดี ถึงแม้ว่าผลลัพธ์ที่เราจะได้ก็คือความสุขเล็กๆ น้อยๆ แต่เราก็จะได้

มิตรสัมพันธ์ที่ดี ศีลธรรมก็เป็นข้อที่เราควรถือไว้ในใจ เช่น ศีล 5 และการที่เราซื้อสัตย์ตลอดไม่ว่าจะทำอะไร จะทำให้เราเป็นคนดีในสังคม

7 เข้าใจเรียนรู้การเป็นประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ที่ถูกต้อง

การเป็นประชาธิปไตยนั้นเป็นระบบการบริหารอำนาจรัฐมาจากเสียงข้างมากของพลเมือง โดยที่เรามีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ซึ่งเราควรเคารพพ่อหลวงเราด้วยใจรัก

8 มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักการเคารพผู้ใหญ่

ทุกวันนี้ผู้คนแตกแยก หรือไม่ให้ความเคารพกัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการที่ไม่มีการมีระเบียบวินัยในสังคม อย่างแรกต้องเริ่มที่ตัวเราเอง เราควรที่จะมีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย และเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ และสิ่งเหล่านี้จะเป็นต้นแบบให้อีกหลายๆคนเพื่อที่จะทำให้สังคมคนไทยนั้นเจริญ

9 มีสติรู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

สติเป็นสิ่งที่เราควรตระหนักอยู่ตลอดเวลา เพื่อที่จะได้ทำสิ่งหนึ่งให้ดีที่สุด รวมถึงการคิดทบทวนให้รอบคอบ และมีความมุ่งมั่นตั้งใจในการทำงาน ผลลัพธ์ที่ว่าจะได้ถ้าเราทำอะไรโดยมีสติคือความสำเร็จ

10 รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รู้จักอดออมไว้ใช้เมื่อยามจำเป็น มีไว้พอกินพอใช้ ถ้าเหลือก็แจกจ่ายจำหน่าย และพร้อมที่จะขยายกิจการเมื่อมีความพร้อม เมื่อมีภูมิคุ้มกันที่ดี การดำรงชีพนั้นอาจจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่เราควรตระหนักอยู่ตลอดเวลา ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้คำสอนไว้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งการที่เราต้องปรับเปลี่ยนตนให้เข้ากับคนอื่น และถ้าเราทำตามคำสอนของพ่อหลวง ชีวิตเราจะมีความสุขอยู่กับสิ่งที่เรามี

11 มีความเข้มแข็งทั้งร่างกาย และจิตใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำ หรือกิเลส มีความละอายเกรงกลัวต่อบาปตามหลักของศาสนา

การที่มีจิตใจอันแน่วแน่ จะไม่สั่นคลอนใดๆ ทั้งสิ้นถ้ามีอุปสรรคหรือกิเลสผ่านเข้ามา ถ้าเราได้ผ่านสิ่งเหล่านี้มาบ่อยครั้ง มันจะทำให้เราเข้มแข็ง เช่น เราไม่ควรดื่มสุราหรือสูบบุหรี่ถ้ามีคนชักชวน

12 คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม และของชาติมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง

ในการดำเนินการสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น เราควรคำนึงถึงข้อดีและข้อเสีย โดยคำนึงสำหรับตนเองแต่ควรคำนึงถึงผู้อื่นด้วย อีกทั้ง เราควรช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ เช่น ไปสอนหนังสือที่บ้านเด็กกำพร้า หรือไปให้ความบันเทิงที่บ้านคนชรา เป็นต้น

3. ทฤษฎีพัฒนาการการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์ก

โคลเบอร์ก (Kohlberg) ได้ประมวลผลการวิจัยที่ศึกษาพัฒนาการของการตัดสินใจเชิงจริยธรรมของเด็กได้ความว่า (Kohlberg, L., 1984 : 90) เด็กอายุ 4 ขวบ ส่วนใหญ่จะถูกตัดสินความผิดถูกโดยดูที่ผลเสียหายอันเกิดจากการกระทำของบุคคล เด็กอายุ 6 ขวบ ขึ้นไปก็ยังตัดสินโดยดูที่ผลเสียหายต่อ เมื่อเด็กอายุได้ 9 ปี จึงจะตัดสินความถูกผิดของบุคคลตามเจตนาที่มาก่อนการกระทำของบุคคลนั้นโคลเบอร์ก ได้ศึกษาจริยธรรมตามแนวของพีอาเจต์ และพบความจริงว่า “ในพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์นั้น ส่วนมากไม่ได้บรรลุจุดสมบูรณ์ในบุคคลอายุ 10 ปี แต่มนุษย์ในสภาพปกติจะมีพัฒนาการทางจริยธรรมอีกหลายขั้นตอนจากอายุ 11 – 25 ปี แม้กระนั้นก็ตามจริยธรรมขั้นสูงสุดของโคลเบอร์ก คือ ขั้นยึดอุดมคติสากลนั้น ก็ยังมีผู้วิจารณ์ว่าเป็นจริยธรรมขั้นอุดมคติของวัยหนุ่มสาวเท่านั้น และไม่ช่วยให้เข้าใจการตัดสินใจการกระทำสิ่งต่างๆ ที่สำคัญคือ ความรู้และความรู้สึกจริยธรรมพฤติกรรมเชิงจริยธรรม และเหตุผลเชิงจริยธรรมมีผู้พบว่า ความรู้เชิงจริยธรรมนั้น ส่วนใหญ่เด็กจะมีอยู่แล้วภายในปีแรกที่เข้าโรงเรียนตลอดจนการพัฒนาการด้านนี้ก็จะไม่เปลี่ยนแปลงอย่างมากภายในช่วง

อายุต่อมา ส่วนพฤติกรรมเชิงจริยธรรมนั้นส่วนมากขึ้นอยู่กับลักษณะของสถานการณ์ ซึ่งทำให้การศึกษาพัฒนาการด้านนี้เป็นไปอย่างลำบาก โคลเบิร์ก จึงเห็นว่าการใช้เหตุผลเพื่อตัดสินใจที่จะเลือกการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งในสถานการณ์ต่างๆย่อมแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางด้านจิตใจของบุคคลได้อย่างมีแบบแผน นอกจากนี้ยังอาจจะทำให้เข้าใจพฤติกรรมของบุคคลในสถานการณ์ต่างๆได้และท้ายสุดอาจทำให้สามารถใช้เหตุผลเชิงพฤติกรรม เป็นเครื่องทำนายพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของเขาในสถานการณ์แต่ละชนิดได้”

โคลเบิร์กเชื่อว่าการบรรลุพัฒนาการเชิงจริยธรรมของบุคคลนั้นจะแสดงออกในทางการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมได้อย่างเด่นชัดที่สุดเหตุผลทางจริยธรรมนี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ของสังคมใดสังคมหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะเหตุผลเชิงจริยธรรมไม่ใช้การประเมินค่าการกระทำไปในทำนองที่ว่า ดีหรือเลว แต่เป็นการใช้เหตุผลที่ลึกซึ้งที่ยากแก่การเข้าใจยิ่งขึ้นไปตามลำดับ เหตุผลเชิงจริยธรรมขั้นสูงสุดคือ ขั้นที่ 6 ของโคลเบิร์กนั้นตรงกับสิ่งที่นักปราชญ์ยอมรับว่าเป็นเหตุผลเชิงจริยธรรมที่บริสุทธิ์ ไม่ได้เจอเหตุผลประเภทอื่นๆใดเลย ดังนั้น เหตุผลเชิงจริยธรรมขั้นสูงสุดจึงเป็นสากลกว้างขวางไม่มีความขัดแย้งกันและมีรากฐานจากควมมีหลักการไม่เข้าข้างตัวเองและเป็นอุดมคติ เหตุผลเชิงจริยธรรมทั้ง 6 ขั้นนี้ โคลเบิร์กได้มาจากการวิเคราะห์ลักษณะคำตอบของเยาวชนชาวอเมริกันอายุ 10-16 ปี เกี่ยวกับเหตุผลในการเลือกกระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ในสถานการณ์ที่มีความขัดแย้งระหว่างความต้องการส่วนบุคคลและกฎเกณฑ์ต่างๆของกลุ่มหรือสังคม โคลเบิร์กได้แบ่งประเภทเหตุผลเชิงจริยธรรมเหล่านี้ออกเป็น 6 ประเภท แล้วเรียงเหตุผลเหล่านั้นตามอายุของผู้ใช้เหตุผลนั้นๆ โดยเรียงเหตุผลประเภทที่มีอายุ 10 ปี ใช้ตอบมากที่สุดไปจนถึงประเภทที่ 6 ซึ่งผู้ตอบอายุ 16 ปี ใช้ตอบมากกว่าผู้ตอบอายุน้อยกว่าทั้งหมด ขั้นการพัฒนาจริยธรรมทั้ง 6 ขั้น ของโคลเบิร์กได้ถูกจัดเป็น 3 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 คือ ระดับก่อนเกณฑ์

เป็นการตัดสินใจเลือกกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองโดยไม่คำนึงถึงผลที่จะเกิดแก่ผู้อื่น ในขั้นแรก คือ การมุ่งที่จะหลบหลีกมิให้ตนเองโดนลงโทษทางกาย เพราะกลัวความเจ็บปวดที่จะได้รับและยอมทำตามคำสั่งของผู้ใหญ่เพราะเป็นผู้ที่มีอำนาจทางกายเหนือตน ขั้นที่สอง คือ การเลือกกระทำในสิ่งที่จะนำความพอใจมาให้แก่ตนเองนั้น เริ่มรู้จักการแลกเปลี่ยนแบบเด็กๆ คือ เขาทำมาฉันต้องทำให้เขาให้ฉันมา ฉันก็ต้องให้เขาไป เป็นต้น

ระดับที่ 2 คือ ระดับตามเกณฑ์

เป็นการกระทำตามเกณฑ์ของกลุ่มย่อยๆของตนหรือทำตามกฎหมายและศาสนา บุคคลที่มีจริยธรรมตั้งแต่ระดับที่ 2 นี้ยังต้องการควบคุมจากภายนอกแต่ก็มีความสามารถในการเอาใจเขามาใส่ใจเราและความสามารถที่จะแสดงบทบาททางสังคมได้ในขั้นที่ 3 บุคคลยังไม่เป็นตัวเองชอบคล้อยตามการชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะเพื่อน ส่วนในขั้นที่ 4 บุคคลมีความรู้ถึงบทบาทหน้าที่ของตนในฐานะที่เป็นหน่วยงานหนึ่งในสังคมของตนจึงถือว่าตนมีหน้าที่ทำตามกฎเกณฑ์ต่างๆที่สังคมของตนกำหนดหรือคาดหวัง

ระดับที่ 3 คือ ระดับเหนือเกณฑ์

เป็นการตัดสินใจขัดแย้งต่างๆ ด้วยการนำมาคิดตรองด้วยใจของตนเองแล้วตัดสินใจไปตามแต่จะเห็นความสำคัญของสิ่งใดมากกว่ากัน ขั้นที่ 5 คือ การเห็นความสำคัญของคนหมู่มาก ไม่กระทำการขัดต่อสิทธิที่พึงมีพึงได้ของผู้อื่น สามารถควบคุมบังคับจิตใจตนเองได้ ส่วนขั้นที่ 6 เป็นขั้นสูงสุด เป็นขั้นที่แสดงการมีความรู้สากลนอกเหนือจากกฎเกณฑ์ในสังคมของตนและการมีความยึดหยุ่นทางจริยธรรมเพื่อจุดมุ่งหมายในอันปลายอันเป็นอุดมคติที่ยิ่งใหญ่ นอกจากนี้ยังมีหลักประจำใจซึ่งตรงกับหลักในพุทธศาสนาที่เรียกว่า หิริ โอตตปปะ ด้วย คือ ความละอายใจต่อการทำความชั่วและกลัวบาป

โคลเบิร์ก (Kohlberg) ได้แบ่งพัฒนาการทางจริยธรรมออกเป็น 3 ระดับ และแบ่งแต่ละระดับเป็น 2 ขั้น รวมทั้งหมดเป็นพัฒนาการ 6 ขั้น โดยพัฒนาการขั้นสูงสุด

นั้นใช้หลักพิจารณาความถูกต้องตามหลักจริยธรรมสากล (Universal Ethical Principle)

ระดับที่ 1 ระดับก่อนบัญญัติในระดับนี้บุคคลจะพิจารณาว่าสิ่งใดถูก ผิด ดี ชั่ว โดยยึดถือกฎเกณฑ์ศีลธรรมของผู้ที่มีอิทธิพลเหนือกว่าตน ใช้การหลีกเลี่ยงการถูกลงโทษหรือความต้องการได้รางวัลเป็นหลัก พิจารณาตัดสินใจในการกระทำสิ่งดี หรือไม่กระทำสิ่งชั่ว พัฒนาการในระดับนี้แบ่งออกเป็น 2 ชั้น ได้แก่

ชั้นที่ 1 ยึดถือการลงโทษและการเชื่อฟังเป็นหลัก พัฒนาการในช่วงนี้จะอยู่ในวัย 2-7 ปี บุคคลที่มีการพัฒนาทางจริยธรรมอยู่ในชั้นนี้จะใช้หลักการหลีกเลี่ยงมิให้ได้รับโทษเป็นเหตุผลในการกระทำบุคคลจะทำดีตามกฎเกณฑ์ของผู้มีอำนาจเหนือตนตามคำสั่งของผู้ใหญ่อยู่ภายใต้อำนาจของผู้ใหญ่เพราะกลัว ถูกลงโทษ

ชั้นที่ 2 ยึดถือว่ากฎเกณฑ์เป็นสิ่งที่ช่วยให้ตนได้รับผลตอบแทนเมื่อมีการกระทำในสิ่งดี และไม่กระทำสิ่งชั่ว พัฒนาการในชั้นนี้จะอยู่ในวัย 7-10 ปี บุคคลที่มีการพัฒนาทางจริยธรรมอยู่ในชั้นนี้จะพิจารณาว่า ในการกระทำดีหรือการกระทำที่ถูกต้อง เกิดจากการที่เห็นความสำคัญของการได้รับรางวัลหรือคำชมเชย

ระดับที่ 2 ระดับบัญญัติ ในระดับนี้บุคคลจะเห็นความสำคัญของหน้าที่ความรับผิดชอบของกลุ่มสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ และรู้จักรักษากฎเกณฑ์ เพราะเห็นความสำคัญของกลุ่ม หรือเพราะมีความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นหลัก การกระทำดีหรือไม่กระทำผิดของเด็ก เกิดจากความต้องการให้ผู้อื่นยอมรับหรือชมเชย พัฒนาการทางจริยธรรมและการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับนี้แบ่งออกเป็น 2 ชั้น คือ

ชั้นที่ 1 ยึดถือการยอมรับและการทำให้เกิดความพึงพอใจแก่ผู้อื่นเป็นหลักพัฒนาการในชั้นนี้จะอยู่ในวัย 1-18 ปี บุคคลที่มีการพัฒนาทางจริยธรรมอยู่ในชั้นนี้จะคิดและกระทำสิ่งดีหรือกระทำสิ่งไม่ดีโดยมุ่งจะให้ผู้อื่นสบายใจพึงพอใจเพื่อตนเองจะได้ความยอมรับว่าเป็นคนดี

ชั้นที่ 2 ยึดถือการรักษากฎระเบียบเพื่ออ้างสังคมเป็นหลักเพื่อประโยชน์ต่อกลุ่มสังคมของตน พัฒนาการในชั้นนี้จะอยู่ในวัย 13-16 ปี บุคคลที่มีการพัฒนาทางจริยธรรมอยู่ในชั้นนี้จะคิดและเลือกที่จะกระทำดีหรือละเว้นชั่วเพื่อให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์และมาตรฐานทางสังคมปฏิบัติตามกฎหมายและระเบียบของสังคม โดยถือเป็นหน้าที่ของตนที่จะต้องเคารพกติกา เพื่อความเรียบร้อยของสังคมเข้าใจบทบาทและหน้าที่ของบุคคลที่พึงปฏิบัติต่อส่วนรวม

ระดับที่ 3 ระดับเหนือบัญญัติ (Post conventional Level) พัฒนาการทางจริยธรรมและการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมในระดับนี้จะคิดพิจารณาสิ่งต่างๆอย่างลึกซึ้งและกว้างขวางไม่ยึดหลักเกณฑ์ตายตัว ไม่ยึดตัวบุคคลหรือค่านิยมของกลุ่มเกณฑ์ มีความเที่ยงธรรม รู้จักไตร่ตรอง และตัดสินใจต่างๆตามที่เห็นว่าสิ่งใดจะสำคัญมากกว่ากัน ถือว่าจริยธรรมที่แท้ อยู่เหนือกฎเกณฑ์ที่เป็นบัญญัติของสังคมแต่อยู่ที่ความดีงามถูกต้องซึ่งเป็นเป้าหมายของบัญญัตินั้น พัฒนาการทางจริยธรรมในระดับนี้แบ่งออกเป็น 2 ชั้น คือ

ชั้นที่ 1 ยึดถือกฎเกณฑ์ในฐานะสัญญาประชาคมเป็นหลักพัฒนาการในชั้นนี้จะอยู่ในวัย 16 ปี ขึ้นไป บุคคลมีการพัฒนาทางจริยธรรมอยู่ในชั้นนี้จะคำนึงถึงสภาพการณ์และกฎเกณฑ์ที่มีเหตุผล มีความเข้าใจว่ากฎเกณฑ์ต่างๆย่อมเปลี่ยนแปลงได้ ถ้ามีเหตุผลที่เหมาะสมกว่า รู้ตระหนักว่ากฎเกณฑ์ที่บัญญัติกันไว้เพียงเครื่องมือจัดสรรสังคมให้บรรลุความสงบเรียบร้อยและประโยชน์สุขจะต้องปฏิบัติตาม แต่ก็ต้องเป็นไปด้วยวิจารณ์ญาณโดยคำนึงถึงสิทธิมนุษยชนและประโยชน์สุขของสังคมนั้น

ชั้นที่ 2 ถือจริยธรรมสากลเป็นหลักพัฒนาการในชั้นนี้จะอยู่ในช่วงวัยผู้ใหญ่ บุคคลที่มีการพัฒนาทางจริยธรรมอยู่ในชั้นนี้จะสามารถแยกได้ชัดเจนระหว่างจริยธรรมที่แท้กับบัญญัติธรรมที่แท้ของสังคมกำหนดขึ้น เช่น กฎหมาย เป็นต้น ความถูกต้องชอบธรรม เป็นไปตามหลักจริยธรรมที่เป็นนามธรรม ซึ่งแต่ละบุคคลสามารถใช้วิจารณ์ญาณพิจารณาปฏิบัติให้ถูกต้องในแต่ละ

สถานการณ์หรือเป็นเรื่องราวเป็นกรณีไป คุณธรรมของบุคคลในขั้นนี้จะเป็นนามธรรม เช่น การยอมรับในคุณค่าของมนุษย์ทุกคน การยอมรับว่าทุกคนมีสิทธิ์ที่เท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ พัฒนาการทางจริยธรรมและการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมในขั้นนี้จะเกิดขึ้นในบุคคลที่มีความเจริญทางสติปัญญาในขั้นสูง

ระดับขั้นของการพัฒนาทางจริยธรรมของบุคคลตามทฤษฎีของโคลเบอร์ก พิจารณาจากการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมที่บุคคลนั้นตอบคำถามในสถานการณ์ทางจริยธรรมที่โคลเบอร์กสร้างขึ้น แต่ว่าพัฒนาการทางจริยธรรมขั้นสูงสุด คือ ขั้นที่ 6 ขั้นของการใช้หลักจริยธรรมสากลนั้น จะมีบุคคลที่อยู่ในพัฒนาการขั้นนี้น้อยมาก โคลเบอร์กจึงได้ตัดออกจากการใช้จำแนกการทางจริยธรรมของบุคคล เนื่องจากเขาไม่พบตัวอย่างในกลุ่มคนที่ทำการศึกษานอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตเกี่ยวกับพัฒนาการทางจริยธรรมและการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมตามทฤษฎีของโคลเบอร์กในประเด็นต่างๆ

นอกจากนี้โคลเบอร์ก ยังได้พบความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมกับลักษณะอื่นๆ ของมนุษย์ ในการศึกษาผลงานของนักวิจัยต่างๆ ที่สำคัญ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรมกับระดับสติปัญญาทั่วไป และความสัมพันธ์ของจริยธรรมกับความสามารถที่จะรอผลที่ดีกว่าในอนาคต แทนที่จะรับเอาผลที่เล็กน้อยกว่าในปัจจุบันหรือในทันที ซึ่งลักษณะนี้เรียกว่าลักษณะมุ่งอนาคต ผู้ที่มีจริยธรรมสูงยังเป็นผู้ที่มีสมาธิดี ยังมีความสามารถควบคุมอารมณ์ของตน และมีความภาคภูมิใจในตนเองและสภาพแวดล้อมสูงกว่าผู้ที่มีจริยธรรมต่ำ โคลเบอร์ก สรุปว่า ความเป็นผู้ที่มีจริยธรรมสูงเกิดจากความสามารถในการเพ่งความสนใจที่กฎเกณฑ์ และมีความสามารถในการควบคุมตนเองในด้านต่างๆ โดยทั่วไปด้วย รวมทั้งได้ศึกษาจริยธรรมตามแนวคิดของเพียเจต์และพบความจริงว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์นั้นมิได้บรรลุจุดสมบูรณ์ในบุคคล อายุ 10 ปี เป็นส่วนมาก แต่มนุษย์ในสภาพที่เป็นปกติจะมีพัฒนาการทางจริยธรรมอีกหลายขั้นตอนจากอายุ 11 - 25 ปี และการใช้เหตุผลเพื่อการตัดสินใจที่จะเลือกกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง

ในสถานการณ์ต่างๆ กัน ย่อมแสดงให้เห็นถึงความเจริญในจิตใจของบุคคลได้อย่างมีแบบแผนและอาจยังทำให้เข้าใจพฤติกรรมของบุคคลในสถานการณ์ต่างๆ ได้ เหตุผลเชิงพฤติกรรมของแต่ละบุคคลเป็นเครื่องทำนายพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของบุคคลนั้นในสถานการณ์แต่ละชนิดได้อีกด้วย

2. บทสรุป

จากที่กล่าวมาข้างต้นพัฒนาการทางจริยธรรมเป็นความสามารถของบุคคลในการดำเนินชีวิตให้อยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสม ประกอบด้วยความเข้าใจบทบาทและหน้าที่ของคนที่มีต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และสังคม ซึ่งการพัฒนาทางจริยธรรมของบุคคลจะทำให้เกิดความสงบสุข และความเจริญทั้งทางวัตถุ และจิตใจ ในสังคมและโลกส่วนรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งโลกปัจจุบันเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และโลกก็ประสบกับปัญหาใหม่ ๆ ซึ่งในอดีตไม่เคยเกิดขึ้นและปัญหาบางปัญหาก็มีความซับซ้อน และการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วในทุกด้านส่งผลให้บุคคลที่ไม่สามารถจัดการกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม ต้องเผชิญกับความยุ่งยาก ของอาชีพบางอาชีพ ดังนั้นถ้าหากบุคคลากรที่ไม่สามารถปรับตัว กับการเปลี่ยนแปลงก็จะต้องหลุดจากรอบนอกอาชีพที่จำเป็นต้องรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีพที่ต้องอาศัยการเรียนรู้ ปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วโดยเฉพาะทางด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และเทคโนโลยีการสื่อสาร ดังนั้นบุคคลที่พึงประสงค์ในศตวรรษที่ ๒๑ จึงควรมีทักษะวิชาชีพ และวิชาชีพชีวิตที่สามารถยืนอย่างมีศักดิ์ศรีในเวทีสากล

3. เอกสารอ้างอิง

กิริติ บุญเจือ.(2538) จริยศาสตร์ : สำหรับผู้เริ่มเรียน. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร , ไทยวัฒนาพานิช.

- จิราภรณ์ ศิริทวี.(2550). เอกสารประกอบการบรรยาย
เรื่อง เทคนิคการจัดกิจกรรมให้นักเรียนสร้าง
องค์ความรู้. กรุงเทพมหานคร , โรงเรียน
สาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จำเริญรัตน์ เจือจันทร์. (2548) จริยศาสตร์ : ทัศนีย
จริยธรรมสำหรับนักบริหารการศึกษา.
กรุงเทพมหานคร , โอเดียนสโตร์.
- เจียรชัย เอี่ยมวรเมธ. (2544) .พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย
ฉบับใหม่. กรุงเทพมหานคร, รวมสาส์น.
- บุญมี แท่นแก้ว.(2541) ปรัชญา = Philosophy. พิมพ์ครั้งที่
ที่ 3. กรุงเทพมหานคร , โอเดียนสโตร์.
- ปราชญา กล้าผจญ.(2544). คุณธรรม จริยธรรม
จรรยาบรรณวิชาชีพ. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร: ข้าวฟ่าง.
- สถิต วงศ์สุวรรณค์. (2529) . จิตวิทยาสังคม.
กรุงเทพมหานคร: บำรุงสาส์น.
- ทัศนีย์ นุชนวลรัตน์. (2550) .จริยธรรมของผู้บริหาร
โรงเรียนประถมศึกษา อำเภอเมือง จังหวัด
ขอนแก่น. การศึกษาอิสระศึกษาศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา.
บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วสิน อินทสระ.(2541) .พุทธจริยศาสตร์.
กรุงเทพมหานคร : ทองกาว.
- Kohlberg .(1984).The Psychology of Moral
Development : The Nature and
Validity of Moral Stages (Essays on
Moral Development, Volume 2)
Hardcover – August 1, 1984.

